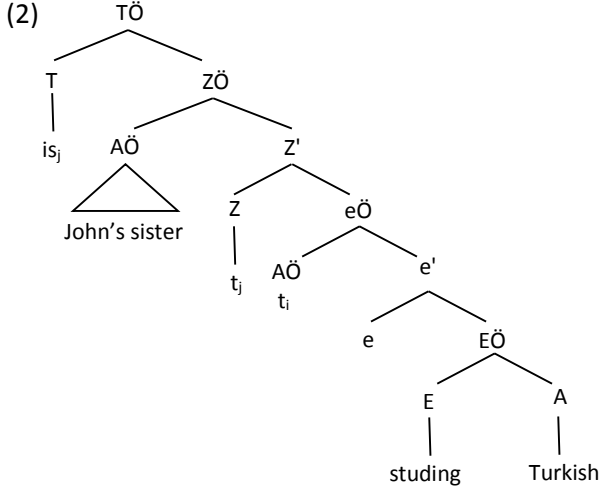


## 7. Tümleyici Öbeği

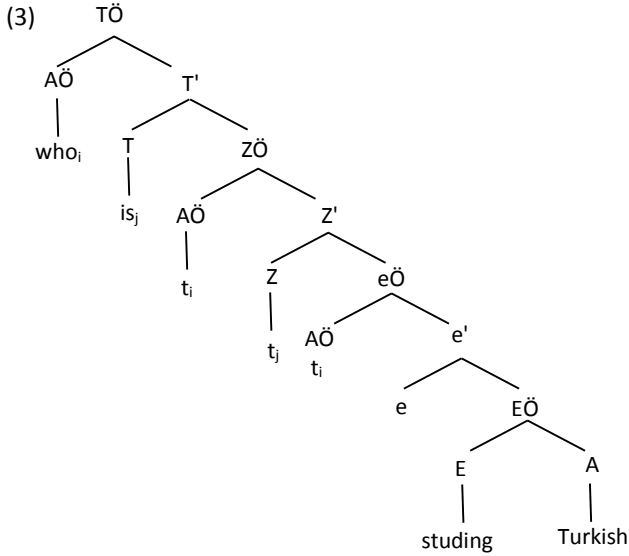
### 7.1 İngilizcede soru tümceleri

Tümleyici Öbeği (TÖ), ana tümceleri de içermek üzere tümcenin en üst birimidir. Şimdi TÖ'nün görüldüğü koşulları kısaca inceleyelim. İngilizcede soru tümcelerinde yardımcı eylem, öznenin önünde bulunmaktadır:

- (1) a. John sister is studing Turkish.  
b. Is John sister studing Turkish?



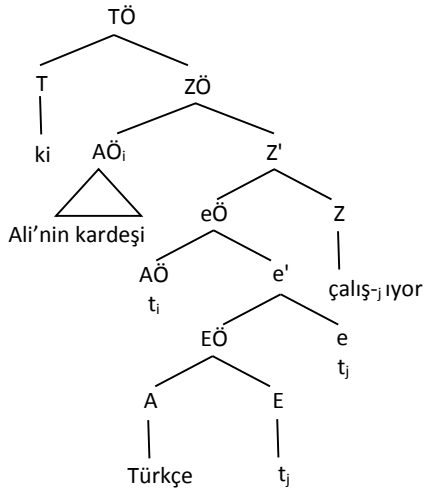
Eğer tümce ne-soru sözcüğü ile oluşturulursa, TÖ içinde bir konum daha gerekecektir, bu da aşamalı-X şemasına uygun olarak gerçekleşir:



### 7.2 Yerleşmiş tümcecikler

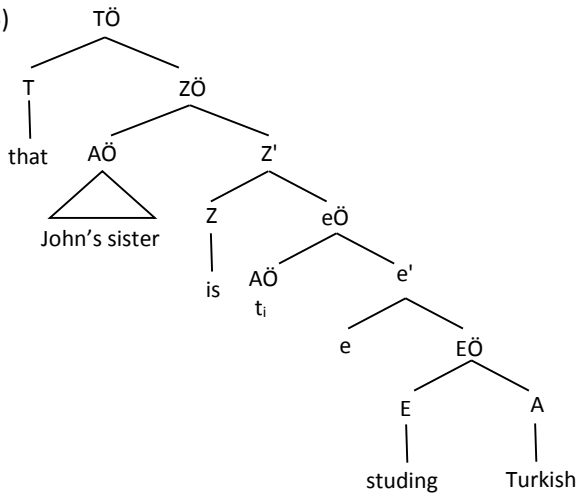
Şimdi de *Herkes sanıyor ki Ali'nin kardeşi Türkçe çalışıyor* tümcesini inceleyelim. Bu tümcede iki ayrı tümce bulunmaktadır: *Herkes sanıyor* ve *Ali'nin kardeşi Türkçe çalışıyor*. Burada bağlacının yeri tümce yani ZÖ sınırları üzerindedir. ZÖ tam yansıma olduğuna göre *ki* için farklı bir öbek yapısı, **Tümleyici Öbeği** (TÖ) olmalıdır:

(4)



İngilizce *that* tümcelerinde ya da soru tümcelerinde ZÖ üzerinde bir konum her zaman görülmektedir:

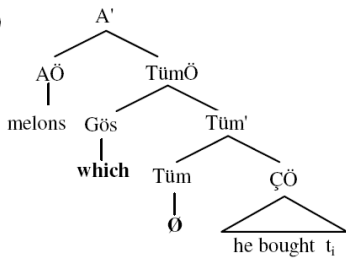
(5)



### 7.3 İlgili tümcecikleri

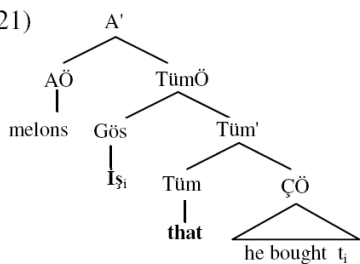
İlgili tümceciklerini oluşturan TÖ ise baş adın tümlecisi konumundadır. Bu yapılarda baş ad ilgili tümcesine İngilizcede ne-sözcüğü ile bağlanır ve söz konusu ne-sözcüğü tümcedeki konumundan TÖ'nün gösterici konumuna taşınır. Bu tür yapılarda Tüm sıfır biçimbirimidir:

(20)

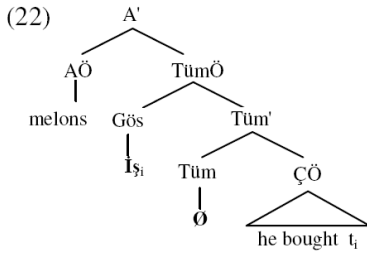


Baş adın *that* ile ilgili tümceğine bağlandığı yapılarda, *that* TümÖ'nün başı konumundadır. İşleyici (operator, Op) tümceğin ilgili konumundan TÖ'nün gösterici konumuna taşınır:

(21)



İngilizcede bir başka durum ise, ilgi tümcecığı ile baş ad arasında her hangi bir yapının bulunmadığı tümceciklerdir. Bu tümcelerde Tüm sıfır biçimbirimidir, ilgi tümcecığından taşınan sıfır işleyici ise TÖ'nün gösterici konumuna taşınır:



### İlgi tümcelerinde diller arasında değiştirgen farklılıkları

İngilizce ilgi tümceciklerinde potansiyel olarak iki ilgilēştirici (*ne*-sözcükleri ve *İş*) ve potansiyel iki tümleyici baş (*that* ve  $\emptyset$ ) bulunmaktadır. Ancak bu öğelerin dağılımı özgür değildir, *ne*-sözcüğü ile birlikte *that* tümleyicisi bulunamaz (23d):

- (23) a. the melons [<sub>TümÖ</sub> which<sub>i</sub>  $\emptyset$  [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 b. the melons [<sub>TümÖ</sub> İşi  $\emptyset$  [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 c. the melons [<sub>TümÖ</sub> İşi that [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 d. \*the melons [<sub>TümÖ</sub> which<sub>i</sub> that [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]

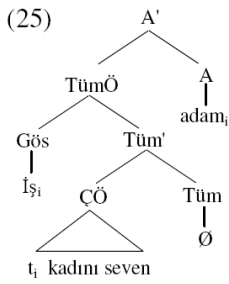
Rizzi (1990:67) yukarıdaki dağılımı açıklayıcı öneriler sunmuştur. Rizzi'ye göre, İngilizcede Tüm'e ait biçimbirimler iki özelliğe sahiptir: [ $\pm$  yüklemcil] ve [ $\pm$  ne]. Birincisi, adları belirten tümceciklerle yani ilgi tümcecikleri ile serbest bir konumda bulunan tümcelerle, yani yerleştirilmiş tümceciklerle ilgilidir. Birincisi [+yüklemcil], ikincisi ise [-yüklemcil] değerdedir. Diğer ikili özellik olan [ $\pm$  ne] özelliği ise, Göş, TümÖ'deki *ne*-öbeği ile uyumu olan tümleyicilerle böyle bir uyuma sahip olmayan tümleyiciler arasındaki ayrımı belirginleştirmektedir. Birincisi [+ne], ikincisi [-ne] özelliğindeki tümleyicileri göstermektedir. Bu özelliklerin farklı birleşimleri Tüm ulamına ait belirli biçimbirimleri belirlemektedir. Örneğin, *that* ilgi tümceciklerinde [-ne, +yüklemcil] özelliğe sahipken sıfır biçimbirim [-ne, +yüklemcil] özelliğe sahiptir. Aşağıda bu özellikler (23)'teki tümceler üzerinde gösterilmiştir:

- (24) a. the melons [<sub>TümÖ</sub> which<sub>i</sub>[+ne]  $\emptyset$ <sub>[+ne,+yük]</sub> [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 b. the melons [<sub>TümÖ</sub> İşi<sub>[ne]</sub>  $\emptyset$ <sub>[+ne,+yük]</sub> [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 c. the melons [<sub>TümÖ</sub> İşi<sub>[ne]</sub> that<sub>[-ne,+yük]</sub> [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]  
 d. \*the melons [<sub>TümÖ</sub> which<sub>i</sub>[+ne] that<sub>[-ne,+yük]</sub> [<sub>ÇÖ</sub> he bought t<sub>i</sub>]]

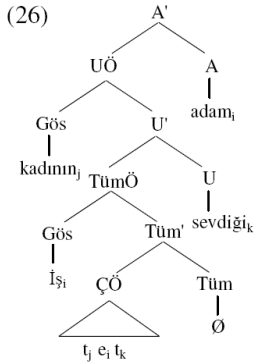
Gösterici ve baştaki özelliklerin değerleri uyum içinde olmalıdır. (24d)'de bu türden bir uyum bulunmadığından tümce bozuktur. Ayrıca, yukarıda görüldüğü gibi, *ne*-sözcükleri ve sıfır işleyici aynı özellikleri göstermektedir. Sıfır işleyici [*ne*] özelliği taşıdığından gösterici-baş uyumu ilişkisinde bulunabilir. İngilizce gibi dillerde, *ne*-öbeği ya da sıfır işleyici Göş, TümÖ konumuna taşınırken, Çince de -daha önce de belirttiğimiz gibi- tümcecikte ilgili konumda adil bulunmakta, TümÖ'nün başı da *de* tümleyicisi ile doldurulmuştur (bkz.7). Bu veriler şöyle yorumlanabilir: İngilizce ve Çince yüklemcil Tüm'de [*ne*] özelliğinin görülmesi ya da görülmemesi bakımından farklılıklar sergilemektedir. İngilizcede ilgili özellik [ $\pm$ ne] biçiminde sunulur ve Tüm'deki bu özellik [*ne*] özellikli sıfır işleyiciyi ya da [+ne] özellikli *ne*-sözcüklerinin gösterici konumuna taşınmasını gerektirir. Çince de ise Tüm'de [*ne*] özelliği bulunmamakta, sadece [+yüklemcil] özellik bulunmaktadır. Çince de ilgi tümcecığı'nın başı ile ilgi tümcecığındeki konum arasındaki ilişki öncül-adil ilişkisi ile sağlanmaktadır.

### Türkçede ilgi tümceciklerine ED temelli açıklamalar

Türkçe ilgi tümceciklerinin yapısı İngilizcedeki (22)'deki yapıya benzemektedir. Türkçe ilgi tümceciklerinde TümÖ'nün başı konumunda sıfır öğe ve gösterici konumunda da sıfır işleyici bulunmaktadır. Ancak İngilizceden farklı olarak, Türkçe ilgi tümceciklerinde TümÖ'nün başı ve baş ad sağdadır. Türkçe ilgi tümceciklerinin yapısını aşağıdaki gibi gösterebiliriz:



Türkçede (25)'teki gibi Öİ'lerin türetiminde, özne [Gös, ÇÖ] konumundan çıkarılarak ilgilendirilir. Bu boş ulam, baş adla (*adam*) eşdizinli olan İşleyici tarafından bağlanır. Nİ'lerin türetimi ise Türkçede farklılık gösterir. Aşağıdaki dizim ağacını inceleyelim:



İngilizcedeki Nİ'lerin yapısından farklı olarak Türkçe Nİ'lerde **Uyum Öbeği (UÖ)** bulunmaktadır. Türkçede Nİ'leri önemli bir karakteristiği, özne, [Gös, TümÖ]'yü aşarak (bu konum İşleyiciye ayrılmıştır) [Gös, EÖ]'den [Gös, UÖ]'ye kadar taşınır. [Gös, TümÖ]'deki İşleyici baş adla eşdizinlidir, bu da tümcecikteki boş kategoriye bağlanmaktadır. Diğer yandan, *-DİK* ekini alan eylem U<sup>0</sup>ya eklenir. Böylece UÖ'de Gös-baş ilişkisi ile uyum sağlanır.

Türkçe ilgi tümceciklerinde –Ek bilgi 14'te ele aldığımız- Rizzi (1990)'ın açıklamalarına koşut olarak Tüm ve İşleyicideki [ne] özellikleri uyum gösterir:

(27) [<sub>TümÖ</sub> İşi<sub>[ne]</sub> [<sub>ÇÖ</sub> t<sub>i</sub> kadını seven ] Ø<sub>[+ne,+yük]</sub>] adam